

Kratak tumač V. poglavlja „de praeparatione remota ad ministerium praedicationis“ uputâ S. Congregationis Consistorialis ad 20. Juna 1917.

(Nastavak)

II. »Normae« (Cap. V. 35.) pišu: »Curabunt igitur, ut dicti clerici, dum sacrae theologiae dant operam, de variis praedicationum generibus doceantur; praeque manibus habeant et gustent exemplaria insignia, quae in omni concionum genere Sancti Patres reliquerunt, praeter illa, quae in sacris Evangeliiis, in Actibus et Epistulis Apostolorum ubique accesserunt.

19. Stari retori počinjući već od Aristotela, pa do danas razlikovali su trovrstu rječitost. Prvu, što su zvali »genus iudiciale« (*γένος δικανικόν*), kada se tuži ili brani nešto (*κατηγορία ἀπολογία*), navode se razlozi, koji smjeraju da pokažu, da je nešto pravo ili nije pravo. Ova vrst govorništva, koja bi se mogla zvati sudbena, odnosi se na nešto, što se je u prošlosti zgodilo. — Druga je »genus deliberativum« (*γένος συμβουλευτικόν*), kada se hoće, da se slušači sklonu na ovu ili onu stranu, da ovako ili onako rade, da uz ovo pristanu, a da se onoga klone (latinci su zvali *suasio dissuasio*). Ova se vrst govorništva tiče budućnosti. Treća je »genus demonstrativum« (*γένος επιδεικτικόν*), kada se nešto hvali ili kori, a stari su retori govorili, da se to odnosi na sadašnjost. Ove sve tri vrsti rječitosti nalazimo i u Evangjeoskom propovijedanju: prvu u apologetičnim besjedama, drugu u moralnim, treću u tako zvanim panegiricima. — »Normae« zahtijevaju, da se mladi teolozi upute u pravila retorike, koja će im dosta pomoći (ali sama bez druge nauke ne može pomoći) pri sastavljanju govora i pri njihovoj iskazbi pred javnosti. Cicero (de oratore I. I. c. 31.) piše: »Omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributas, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inventa, non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque componere; tum ea denique vestire atque ornare oratione, post memoria seipere et extremum agere cum dignitate et venustate.« — Prema Ciceronovoj nauci traži se pet stvari, da govor uspije, a te su: 1. Inventio, naime valja izumiti, što se ima govoriti.

2. Dispositio, t. j. treba poredati svoje misli. 3. Elocutio, t. j. treba znati pred javnosti dostojanstveno iskazati, što se je prije izumilo. 4. Memoria, t. j. valja upamtiti ono, što se ima reći. 5. Actio, t. j. valja znati ugodno se pred javnosti prikazati i držati. — Od svih ovih uvjeta dobra govora glavni su Izum (Inventio) i Poredanje (dispositio). Inventio (izum) jest u tomu, ako govornik iznagje zgodno stanovište, s kojega on polazeći može doseći do svrhe, kamo smjera, i ako istodobno bude naći dobre razloge, koji utvrđuju to njegovo stanovište. Ako se ne nagje to zgodno stanovište izmeđju govornika i slušača, mogao bi biti govor dobar, ali bezuspješan. Demosten, grčki govornik, htio je skloniti Atenjane, da se late oružja i udare na Filipa macedonskoga. Atenjani su bili protiv rata na Filipa. Demosten prije nego im je držao svoje filipike, tražio je zgodno stanovište. Proučio je stvar, da vidi, što je zaprijetom ratu sa strane Atenjana. I našao je, da su dva razloga, radi kojih su Atenjani protiv rata, a to prvo, što su mislili, da ne imadu dosta vojske i da ne imadu novaca. Ovdje je Demosten potražio svoje stanovište, pa se je na njega postavio, a to je stanovište: mi možemo lako sakupiti toliko vojske, koliko nam treba; mi možemo lako doći i do novaca, što nam trebaju. Ovu je tačku odabrao, i sve svoje dokaze upro u nju, siguran kada bi on to dokazao, da bi iščezle i poteškoće, koje sputavaju Atenjane, te bi se oni sklonili, da se late oružja. Da je Demosten odabrao koje drugo stanovište, kao na pr. da je sramota, da ih skući Filip, ne bi bilo zgodno, jer su Atenjani mogli reći: priznajemo to, ali kako se oprijeti, ako ne imademo čim? Kada se nagje zgodno stanovište, tim se stvori izmeđju govornika i slušača neko prijeporno pitanje, koje budi u slušačima interes, da ga slušaju, i bude li protkan solidnim dokazima i osjećajem predočen, biva okrunjen najboljim uspjehom. Prijeporno pitanje suponuje neko nespোরазumljenje izmeđju govornika i slušača. To nespоразumljenje može biti teoretsko, a može biti praktično: teoretsko je, kada se ne bi sudaralo mišljenje govornikovo i slušača o kakovoj istini, a praktično kada se ne bi sudarala praksa slušača sa nekim teorijama, koje su zajedničke obadvjema stranama, al ipak slušači sude, da bi se njihova praksa mogla opravdati bar u tim prilikama, u kojima se oni drže te prakse, ili zbilja krivo izvagjajući zaglavke praktične uvjereni su, da korektno postupaju; ili — i ako vide, da njihovo postupanje nije posve korektno, — sude, da nije tu

takve težine, te da bi se moglo lako to oprostiti. Govori — osim didaktičnih, ali i ovi imadu svoje prijeporno pitanje, onu neku oprjeku izmegju govornika i slušača, a ta je u znati i neznanati — koji ne imadu prijeporne tačke, ne mogu koristiti nanijeti. A to je razumljivo. Tko stane da osvjedoči i uvjeri drugoga u kakovoj istini, o kojoj je dotični više nego uvjeren ne postiže ništa, ili za najviše može postići to, da dotični, komu govornik besjedi, sazna da i govornik misli, kao što i on, te videći uza se drugih sumišljenjaka prione bolje uz svoje mišljenje. I ovo bi bilo dakako nešto, ali srčika rječitosti ne stoji u tomu. Moglo bi se zapitati, kako može da bude to nespোরазumljenje izmegju evangjelskoga govornika i njegovih slušača, kada oni vjeruju, što i on vjeruje i njihove misli ne razilaze se ni za dlaku od njegovih. Odgovaram, mogu slušači vjerovati sve jedno, što i govornik, može ipak izmegju njih nastati prijeporno pitanje, nespоразumljenje u praksi, jer — kako sam gore napomenuo — njihova praksa ne odgovara teoriji, i oni to vide: ili misle, da im odgovara, ali krivo sude; ili jer sude da i ako njihova praksa ne odgovara kršćanskomu nauku, pod dojmom strasti, kušaju sebe da uvjere, da to nije veliki prekršaj, koji bi se morao i ispričati obziruć se na prilike mjesta, vremena itd. Ovdje može biti nespоразumljenje izmegju njih i govornika. Kršćani na pr. koji stoje daleko od sakramenta ispovijedi ili jako rijetko tamo pristupaju vjeruju, da je ispovijed izvor milosti; vjeruju ali radi nekih razloga, ili radi nehaja ili da ne budu prisiljeni ostaviti nego grješne prigode, koje su im mile, ili radi srama itd. ne pristupaju na sv. Ispovijed. Evangjelski propovijednik da ih skloni, mora stati na ono stanovište, koje dijeli njegovo mišljenje i njihovo u tomu: a to je prijeporno pitanje. Njegovo bi mišljenje bilo: »valja češće dolaziti na sv. ispovijed«, a njihovo bi bilo: »ostaje vremena zato«, »neka prestanu one grješne prilike pa ćemo tada«, »kada se približi starost ispraviti ćemo pogrješke naše mladosti«. Evangjelskom je propovijedniku naći takove motive, koji bi činili da oni zabace svoje mišljenje, kojim kušaju da opravdaju svoju praksu, a prigrle govornikovo mišljenje. Da se evangjelski govornik u ovom slučaju posluži motivom, da je ispovijed izvor milosti, ne bi uspio, jer ono ne bi bilo prijeporno pitanje izmegju njega i slušača. Oni to drage volje priznaju.

20. Izumu govora — osim šire nauke, a za evangjelskoga propovijedaoca i temeljitoga poznavanja teologije — dosta koriste tako zvaní »loci« (τόποι), nalazišta. To su neka sveopća gledišta, koja vrijede za bezbroj slučajeva. Ova nalazišta treba da poznaje govornik. Kvintilijan piše: »locos appello sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam non omne argumentum undique venit ideoque non passim quaerendum est. Multum alloqui, error est; exhausto labore, quod non ratione scrutabimur non poterimus invenire nisi casu. At si sciremus, ubi quodque nascatur, cum ad locum ventum erit, facile quod in eo est pervidebimus.« (Topicorum. n. 10.).

Topiku — da ne bude suhoparna i kadikad nerazumljiva — valja učiti u primjerima glasovitih govornika, analizujući njihove govore, kako ću to na drugomu mjestu pokazati. Osim glavnih nalazišta (τόποι), kojim se govornici služe, da istinu koju pokažu, osobitu pažnju zaslužuju nalazišta, koja su odredjena za pobudu afekata u slušačima: ljubavi, mržnje, straha, samilosti, boli, kajanja itd. — Bugjenje afekata najviše odlučuje u deliberativnoj vrsti rječivosti. Zbilja, ako se koga hoće tamo ili ovamo da svrati, da za ovim teži, a da izbjegava ono, to se pestizava ako se pobudi u tomu ljubav za onim, a mržnju za onim. Ono, što nam postane ljupko, ne možemo, a da ne ovi-jemo okolo sebe; mrsko pak ne možemo, a da ne odbijemo od sebe. — Hoćemo li da pobudimo u slušačima ljubav prama kojoj stvari iliti osobi, valja da psihološkom analizom istražimo, što je ono, što može u duši ljudskoj pobuditi ljubav. Aristotel u svojoj retorici istražuje, koja osoba može pobuditi ljubav prama sebi i navodi ove: 1. one koje nam čine dobro; 2. pravedne; 3. neporočne; 4. koje iskreno hvale naše sposobnosti, naročito one, za koje mislimo mi, da ih ne imademo; 5. one, koje su nam se harne pokazale; 6. koje se ne bave tugjim poslovima; 7. koje nas iskreno časte; 8. vjerne; 9. koje nam mogu pomoći u potrebi. — Kada govornik hoće da pobudi ljubav prama kojoj osobi, neka potraži, ima li u toj osobi koji od gore navedenih motiva. Ako ga nagje, neka ga iznese pred slušače, ali ne suhoparno, već zaodjenuto svim okolnostima, koje su pratile taj motiv, te bi mogle možda učiniti, da to sjajnije odskoči. Ako

je u toj osobi nagjeno na pr. »d o b r o č i n s t v o«, valja razvidjeti i okolnosti, koje su to dobročinstvo pratile. A te su: a) ako je dobročinitelj svojevoljno obdario drugoga; b) ako je veselo; c) ako je to učinio svojom ugodnosti. Kada bi ove okolnosti pratile dobročinstvo, to bi dobročinstvo zasjalo višim sjajem, nego li bi dobročinstvo obično, dosljedno i jače bi pobudilo ljubav prema sebi u drugomu. Kao ove okolnosti, koje bi pratile stvar samu, mogle bi biti druge okolnosti, koje prate osobu obdarenu, te bi i te mogle učiniti, da bolje odskoči dobročinstvo, kao na pr. ako je ta osoba uslijed dobročinstva primljena ostala zadovoljna, i sretna. Takogjer druge okolnosti: 1. mjesta, gdje je učinjeno dobročinstvo; 2. vremena, kada je učinjeno; 3. poteškoće, koje su se morale svladati, da se učini dobročinstvo: sve to može činiti da jedno dobročinstvo, koje je u sebi bila malena stvar, postane nešto veliko, znamenito. Služeći se istim nalazištima, može se i umanjiti dobročinstvo, ako se oštro istaknu neke okolnosti, koje bi pratile slučajno to dobročinstvo. A te bi bile: a) ako je dobročinitelj dao ovo, a ne ono; b) ako je dao ne toliko, koliko je mogao i trebovalo; c) ako je dao ne takovo, kakovo se je tražilo; d) ako je dao stvar, koja ne vrijedi; e) ako je dao, jer se on nije mogao njom služiti, itd. Ove okolnosti, kada bi zbilja pratile dobročinstvo i kada bi se oštro istakle, dobročinstvo bi izgubilo pred slušačima svaku vrijednost. Ljudskoj je naravi prirodjeno, da pred ovakovim motivima začne ljubav ili omalovaženje kakove osobe ili djela. Kada govornik imade ovakova nalazišta (loci) pred očima u času, kada sastavlja svoje govore, ona mu pomažu da nagje ono, što mu treba, jer ga upućuju i pokazuju mu put, ali mu ona ne daju materiju njegovu govoru. Materiju valja da sabere iz same stvari, o kojoj hoće da govori i tu mu materiju može pružiti nauka i iskustvo. I ako su ova nalazišta vagjena iz same naravi ljudske, te bi ih mogao svak naći u svojoj naravi, kada bi svoju pamet sabrao i stao razmatrati o stvari, o kojoj mu je govoriti, ipak ovi loci ne mogu se strogo kazati da su suvišni ili nekorisni, kao što nije nekoristan profesor matematike, kada podučava matematiku, koja je u samoj ljudskoj naravi. Darovitu i učenu govorniku topika će činiti, da mu porastu krila, a slabijemu bit će vogja siguran, koji će ga osloboditi od nepouzdanja u sebe.

21. Osim nalazišta (loci), o kojima govore retori, van-

redno bi koristilo (u pogledu bugjenja afekata), kada bi se bogoslovima tumačila ona partija u Summi sv. Tome, koja se bavi de passionibus. Ova partija kada bi se dublje proučila, otvorila bi vrata theologiae tyronibus, da ugju u onaj labirinat ljudskoga srca i tu da se dobro orijentuju, upoznaju i povode i uzroke strasti i njihove posljedice i lijekove. Tu je tankom analizom ljudskoga duha u matematičkom ocrtu prikazan objekt, uzroci i efekti ljubavi i mržnje, požude i zazira, veselja i boli, nade i očaja, smjelosti i straha i srdžbe. Passiones u sebi nijesu zle, kao što su mislili i učili Stojici, već su to neko orugje, koje se može okrenuti i u dobro, a može se okrenuti i u zlo: u dobro, ako su pod vodstvom ljudskoga razuma, u zlo, ako one njim zagospodare. Ovo imajući pred očima jasno je, da se govornik, kojemu je pritegnuti na svoju stranu slušače, mora se ponajviše okretati na passiones ljudske naravi, njih podvrgavati diktatima zdrava razuma, u tom položaju njili buditi, i njemu ih činiti na uslugu. Kada bi govornik svojom riječi uvjerio ljudski razum, da je ono onako, kao što govornik kaže, dosljedno, da se to ogrli, kada bi na to volja pristala, pa suviše i passio se koja probudila, kao n. pr. ljubav ili mržnja, nada itd.: to bi bio pravi triumf govornikov. Ali da ovo govornik postigne, valja da su mu dobro poznati zavojasti zakutci ljudskoga srca.

Ne budu li mu ovi poznati, ne može se nadati uspjehu. Navodim jedan primjer iz pomenute Summe, a iz kvestije de remediis tristitiae seu doloris. Sv. Toma istražuje, da li se žalost može ublažiti 1. per quamlibet delectationem, 2. per fletum, 3. per compassionem amicorum, 4. per contemplationem veritatis, 5. per somnum et balnea. Na ova pitanja odgovara affirmative i navodi svoje razloge. Kao na pr. da sažaljenje prijatelja može umanjiti tugu, navodi ove razloge: »Respondeo dicendum, quod naturaliter amicus condolens in tristitiis est consolativus, Cujus duplicem rationem tangit Philosophus (Eth. in lib. IX.). Quarum prima est, quia cum ad tristitiam pertineat aggravare, habet rationem cuiusdam oneris, a quo aliquis aggravatus alleviari conatur. Quum ergo aliquis videt de sua tristitia alios contristatos, fit ei quasi quaedam imaginatio, quod illud onus alii cum ipso ferant, quasi conantes ad ipsum ab onere alleviandum: et ideo levius fert tristitiae onus, sicut etiam in portandis oneribus corporalibus contingit. Secunda ratio melior est, quia per hoc quod amici contristantur ei, percipit se

ab eis amari; quod est delectabile, ut supra dictum est (quaes. XXXII. a. 5.). Unde cum omnis delectatio mitiget tristitiam, sicut supra dictum est (art. 1. h. quaes.) sequitur, quod amicus condolens tristitiam mitiget.«

22. Kada je evangjeoski propovjednik iznašao ono prije-porno pitanje, o kojem mu valja govoriti, on treba da sabere i gradivo i dokaze, koji će svi poput polumjera jednoga kruga ići prama središtu, to jest ići će prama onomu pitanju, da ga dokažu, objasne i od prigovora zaštite.

Dokaze mu je crpsti na prvom mjestu iz objavljene nauke: iz sv. Pisma i predaje, a zatim iz povijesti, filozofije i drugih auktora. Pravila ovdje nema niti može biti: to sve stoji do učenosti, razbora, oštroumlja govornikova, koji nakon duljega razmišljanja i sakupljanja gragje za svoj govor, koju će gragju on neuregienu, prvo skicirati na papiru, omjerit će, imadu li pojedini dokazi dokazne i uvjerljive snage i koliko imadu, da li su samo razlozi, koji samo pobuguju neku vjerojatnost u duhu slušaoca ili su takovi, da razum skućuju neumoljivo. Vrijednost svakoga svoga dokaza valja da dobro omjeri na osjetljivoj težulji i ne dati mu više jakosti, nego on u sebi krije. Bude li govornik oduljim učenjem i sabiranjem gragje sabrao obilno, on može — ako mu je obilna zbirka — i izbaciti, što bi imalo slabu dokaznu krepčinu, a pridržati samo takove dokaze, kojima se ne može poreći uvjerljiva snaga. Svaka tema ne može da bude poduprta izvjesnim dokazima, već samo više manje vjerojatnim. Vjerojatnost ne budući izvjesnost, znači, da se može navesti dokaza ne samo **pro** već i **contra**, ali da dokazi za **pro** čine se nešto jači, stoga da je ta strana vjerojatnija od protivne. Ali i ako je vjerojatnija, ne slijedi, da ne bi moglo biti protivno. Ovakovim se razlozima govornik mora često služiti. Bude li govornik imao boljih, naime koji certitudinem pariunt, tada može metnuti sve druge na stranu; ne bude li imao prvih, može se služiti i ovim zadnjim, sve dokle su u opsegu prave vjerojatnosti. Iz sabrate gragje govornik će lako omjeriti vrijednost svojih dokaza, naročito, ako ih ne bde promatrao u razvučenoj govorničkoj formi, već u zbijenoj formi ili silogizma ili entimeme. Pošto bude odabrao ono, što ima ući u njegov govor, valja da poredi svoje razloge. Bolje je, da na prvo mjesto metne slabije, pa jake i jače, a na koncu najjače. Premda teorija svih retora, pa i praksa nekih govornika ne sudara se sa

ovom mojom teorijom, čini mi se ipak, da imade ona jakí oslon u iskustvu i psihologiji. Zbilja, htjede li se koga da uvjeri o čemu je njegovo mišljenje u oprečnom pravcu našem mišljenju, prvi razlog, što mu mi navedemo, pa bio taj razlog takov, da certitudinem parit, prvim tim udarcem ne ćemo ga odmah skloniti da pribjegne našoj strani: tu će biti uvijek nekoga kolebanja i otpora. tražit će on — vjeran svomu mišljenju — da nagje koji izbjeg. Valja ga na neki način pripraviti postepeno. Kada bi mi odmah na prvom mjestu iznijeli najjače naše dokaze, ne bi ga tim sklonili odmah, jer prvi dokazi nailaze na najjaču otpornost, kao što i prvi udarci padaju na površinu čila i ni malo rasklimana tijela. Ti bi razlozi bili samo neka priprava, koja bi počela stvarati sklonost, da on — nadogju li drugi dokazi — ogrli naše mišljenje: to bi bilo neko povoljno raspoloženje. Kada bi kašnje mi stali navoditi slabije dokaze, pažnja bi se njegova svratila s najjačega dokaza na druge, koji su slabiji, a ne imajući oni uvjerljive jakosti i odlučne, ona sklonost, što je bila pobugjena u duhu njegovu, mjesto da se ojača, ona bi oslabila postepeno prama slabosti razloga, što bi se navodili. Na koncu govora on bi ostao hladan prama predmetu više nego je bio na početku govora. Obrnuto će se dogoditi, ako se započne govor sa slabijim razlozima, pa se postepeno nastavlja sa jačim i jačim. Slabiji će pripraviti zemljište, stvoriti povoljno raspoloženje, to će sve više rastjeti, kao što bude rastjeti krepčina susljednih dokaza; a na koncu, budu li najjači, oni će i odlučiti. Istina je, da valjanost dokaza ne ovisi o mjestu, gdje je metnut, i ne gubi je, stajao na prvom ili najzadnjem mjestu; ali se ovdje radi o govorničkom efektu, na koji valja da govornik pazi. Govorniku nije samo iznijeti dokaze dobre, već mu mora biti do toga, da dokazi postignu u slušačima ono čemu su namijenjeni, a to je govornički efekat; a on toga postići ne će, ako ne bude išao onim putem, koji mu je sama priroda pokazala, te vodi k uvjerenju i osvjedočenju. Istina je dakako, da istina sama skučuje; ali je i to istina, da valja znati otkriti i prikazati istinu: ne bude li ona prikazana kako treba, ostat će utajana ljudskom duhu i efekta ne će postići. Valja poznati psihološki proces, koji se pojavlja pri uvjeravanju, i taj proces svojom riječi valja pobuditi.

23. Dokaze valja poredati, kako treba, a megjutim valja im dati i neku formu. Kada čovjek misli, ispiregjuje pojmove

sa pojmovima, kada ih megjusobno udružuje ili razlučuje, to znači rasugivati. Kada pojedine sudove udružuje ili razlučuje, to se zove izvaganje. Čitav jedan govor nije drugo, nego izvaganje iz nekih pretpostavljenih principa onoga zaglavka, koji se je postavio kao tema govoru iliti prijeporno pitanje. (Nastavit će se.)

Bilješke iz bogoslovske literature.

Juridička bilješka.

O celibatu. Celibat je postao opet predmetom diskusije. Svakim danom sve više prodire na javu mišljenje, da bi bilo potrebno ukinuti celibat. Glas svoj dižu svećenici i svjetovnjaci, ovi potonji za to, jer ih oni prvi u pomoć zovu. Takav pokret razmahao se je poglavito u Češkoj u tamošnjem kleru, a kao neki odjek dolazi i k nama. Dobro će biti zato, da se koja čuje i s naše strane. Valja u toj stvari imati ponajprije bistre pojmove, jer onda je laglje zauzeti stanovište u tom pitanju. Fiksirajmo 1. što je celibat. 2. zašto je uveden.

I. Prije svega potrebno je imati pravi pojam o celibatu. Latinska riječ caelibatus znači bezženstvo, caelebs zove se momak, koji još nije oženjen. U crkvenom pravu znači ta riječ dužnost ili obvezu, koja postoji za klerika, koji je primio više redove, da u stanju bezženstva živi i čuva čistoću, t. j. da se uzdržaje od svake tjelesne naslade kako one, koja nikomu nije dozvoljena tako i one, koja je oženjenima dozvoljena. Ova je dužnost neposredno skopčana sa primanjem viših redova, tako te nitko ne dobiva sv. red subdjakonata (s kojim redom počima ta obveza), a da ne prima na sebe i tu dužnost. Ta je veza između celibata i viših redova tako uska, da obveza postoji i u onom slučaju, kad ne bi primatelj sv. reda za nju znao i ne bi imao volje prihvatiti je. Ta obveza u svojim pravnim posljedicama izjednačena je sa zavjetom čistoće, tako te su svi grijesi bludnosti, i nutarnji i vanjski što ih počini klerik višega reda ne samo grijesi bludnosti nego i svetogrđa. Celibat ne sadržaje samo ovu obvezu u sebi, koja potječe od zakona Božijega »Ne sagriješ bludno« i nametnuta je svim ljudima neoženjenim, da se uzdržavaju od grijeha bludnosti i čuvaju sv. čistoću, doklemgod po svojoj volji i de facto u tom stališu bezženstva ustraju: nego sadrži upravo tu obvezu, koju imaju klerici ili nadarbenici od crkvenoga zakona nametnutu, da se uzdrže od ženidbe, ili ako su oženjeni, da se uzdrže od prava svoga, od porabe. Ovu je obvezu ovim zgodnim riječima